

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektivitás filozófiájába

2. A karteziánus szubjektum. (Descartes) 2. 2. Értekezés a módszerről.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2. 2. A karteziánus szubjektum. (Descartes) *Értekezés a módszerről.*

A szemelvények az alábbi kötetből származnak:

Descartes, René: *Értekezés a módszerről.* (Ford. Boros Gábor, Szemere Samu) Ikon Kiadó – Mátúra Bölcsélet, 1992.

Az 1637-ben íródott *Értekezés a módszerről* eredetileg a *Dioptrikát*, a *Geometriát* és Descartes „meteorológiáját” tartalmazó nagy mű, *A világ [Le Monde]* előszavául íródott.

Az **első és második részben**, a korábban említett önreflexív módszer szellemében, a szerző intellektuális önéletrajzába ágyazva ismerhetjük meg **az emberi megismerés alapvető szabályait**. Descartes-nak ugyanis meggyőződése, hogy a helyesen alkalmazott analízisnek terapeutikus módon kell működnie, közös elméleti kiindulápontra hozván szerzőt és olvasót.

A „józan ész” [*le bon sens*], melyet hagyományosan egyfajta természetes érzékként, készségként tartunk számon, Descartes felfogásában inkább **ítélőképességet jelent**, mely azonban csak akkor valóban „józan”, ha helyesen ítélünk. Ehhez pedig már tudás szükségeltetik, egész pontosan a jó és a rossz megkülönböztetésének

képesége. **Velünk született ideáinkat Isten teremti és tartja fenn**, az igazságnak ezek a „magvai” szolgálnak igaz ismereteink alapjául, a külvilág megismerésének tehát a tapasztalatot megelőző, azaz *a priori* tudásunkon kell alapulnia.

A megismerés négy fő szabálya:

1. **intuíció** (ti. semmit nem fogadhatunk el igaznak, csak amit világosan és elkülönítetten belátunk.)
2. **analízis** (a felosztás szabálya)
3. **szintézis** (az összekapcsolás szabálya)
4. **felsorolás** (ti. végső, átfogó áttekintés)

A mű **harmadik része** tartalmazza Descartes „ideiglenes etikáját”. (Emlékezzünk vissza, a tudományok hierarchiájának csúcsán az erkölcs tan áll, a filozófiai vizsgálódás végcélja tehát ennek megalkotása.) Annak ellenére, Descartes ismeretelmélete apriorisztikus alapokon nyugszik, vállalkozásának egésze nagyon is gyakorlati, hiszen célja az ember természet feletti uralmának biztosítása; az orvostudomány és a mechanika pusztán egy új természetfilozófia megalapozásának eszközei.

Az *Értekezés* gondolati magját a **negyedik részben** találjuk. Descartes már az első bekezdésben rögzíti a vizsgálódás módszerét:

„Mínt hogy azonban akkoriban csak az igazság kutatásának akartam élni, úgy gondoltam, épp az ellenkezőjét kell tennem: el kell vetnem, mint feltétlen hamisat mindazt, amiben csak a legkisebb mértékben is kételkedhetem, hogy lássam, nem marad-e végül valami is a meggyőződésemben, ami teljesen kétségbevonhatatlan.” (I. m. 902-908)

Ennek megfelelően először az érzéki tapasztalatot, azután a matematikai igazságokat, majd az elmefüggetlen valóság objektív realitását vonja kétségbe, hogy végül kijelenthesse: **egyedül abban lehet bizonyos, hogy neki, aki**

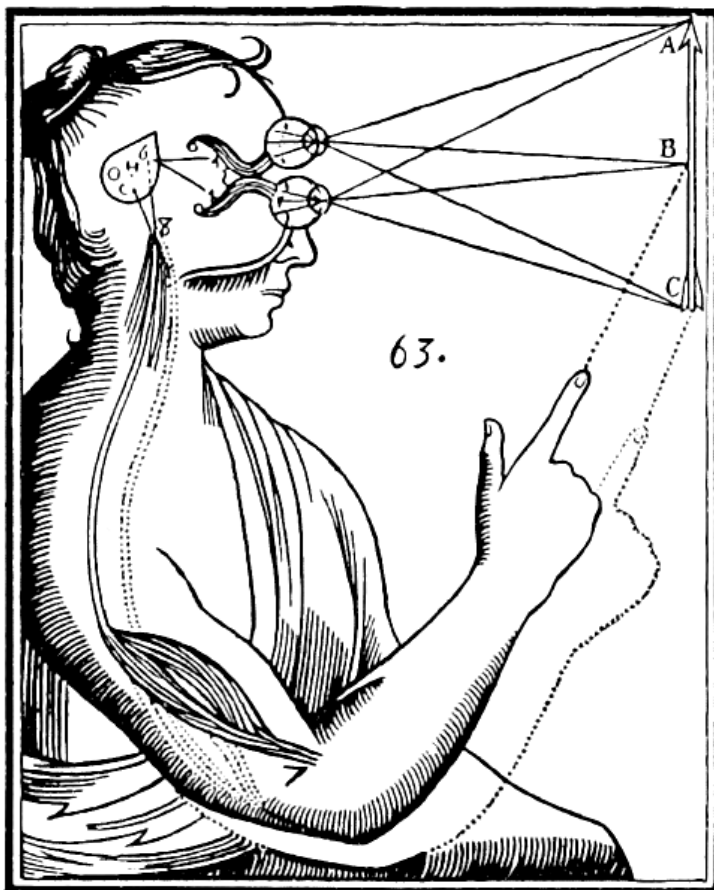
mindezekben kételkedik, léteznie kell ahhoz, hogy mindezt elgondolhassa. Az egyedüli bizonyosság tehát ez: **gondolkodom, tehát vagyok** [*cogito ergo sum*].

A következő lépés annak tisztázása, **mi is vagyok én**. Mivel az egyetlen, amit nem tudok elgondolni, saját nemlétezésem, azonban gondolkodás nélkül létezésem tényéről nem lenne semmilyen bizonyosságom, ezért nyilvánvaló, hogy „olyan szubsztancia vagyok, amelynek egész lényege vagy természete nem egyéb, mint gondolkodás, amelynek, hogy létezzék, nincs szüksége semmiféle helyre, s amely nem függ semmiféle anyagi dologtól.” (I. m. 941-945)

Ezen a ponton történik meg **test és lélek, azaz a kiterjedt és a gondolkodó dolog különválasztása** [*res extensa*, illetve *res cogitans*].

A *cogito* igazságának felismeréséhez, mondja Descartes, egyetlen dolog szükséges: **tiszta és elkülönített** [*clare et distincte*] **belátás**; ez tehát az igazság mint olyan egyedüli és általános érvényű kritériuma.

Azonban, mivel kételkedem, én magam nem vagyok tökéletes, tehát rendelkezem a tökéletesség ideájával, ami viszont csak akkor lehetséges, ha valóban létezik valami, ami tökéletes, amelytől ez az ideám származhat. Mindazok a dolgok, melyek tökéletlenek bennem, értelemszerűen nem származhatnak Istentől, tévedéseim magyarázata tehát éppen kettős természetemben rejlik, hiszen „minden összetétel függésre mutat, a függés pedig nyilvánvalóan hiány”. (I. m. 1022-1024) Létében minden létező Istentől függ, ő azonban hiány nélkül való; tévedéseink ténye nemhogy cáfolná, hanem inkább bizonyítja tökéletességét. Isten létében kizárólag azért kételkedhet bárki, mert csakis abban képes hinni, amit el tud képzelni – a képzelet pedig, mint mondtuk, az érzékelés anyagából dolgozik. **Maga az igazság, azaz a tiszta és elkülönített belátás mint olyan csakis azért lehetséges, mert létezik Isten.**

Az idegrendszer felépítését ábrázoló rajz a *Le Monde*-ból. (A koponya közepén a tobozmirigy.)

Az *Értekezés* **ötödik részében** találjuk a „külvilág”, azaz a minket körülvevő fizikai valóság (élő és élettelen környezet, Naprendszer, égi jelenségek) működésének leírását, de a legérdekesebbek kétséget kizáróan az idegrendszer működésére vonatkozó fejtegetések. Eszerint ideáink a **tobozmirigy** (agyalapi mirigy) felületén képződnek, mely az egyetlen nem páros szervünk, ezért csak itt lehet a testen belül megtalálható az **immaterális lélek**, melynek materiális hordozója a vér. Az ún. „életszellek” a vérben áramolva irányítják a testet; ideáink az artériákon keresztül a szívbe jutnak, amely testünk legmelegebb pontja, innen pedig a vér közvetítésével a testbe. Az érzékelést és a mozgást tehát az elme vezérli – korszakos felismerés.

Végül az utolsó, **hatodik rész** összegzi, hogy „a szerző nézete szerint mi szükséges ahhoz, hogy a természet kutatásában előbbre jussunk, s hogy mi készítette őt írásra.” (i. m. 12. o.)

Irodalom:

- Boros Gábor: *René Descartes*. Áron Kiadó, Bp., 1998.
- Boros Gábor, Schmal Dániel (szerk.): *Kortársunk, Descartes*. Áron Kiadó, Bp., 2000.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi a megismerés négy szabálya?
2. Milyen felismerés előzi meg a *cogito* belátását?
3. Hogyan hat az anyagtalan lélek a kiterjedt testre?